

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

O'ZBEK ADABIY TILINING RIVOJLANISHIDA ICHKI VA TASHQI OMILLAR

Boyjonova O'g'iloy Rasul qizi

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti
yo'nalishi 1-bosqich talabasi*

ogiloyboyjonova87@gmail.com

Ilmiy rahbar: Turg'unpo'latov Diyorbek Ro'zmamat o'g'li

Chirchiq davlat pedagogika universiteti O'zbek tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi
d.turgunpolatov@cspu.uz

Annotatsiya: maqolada o'zbek adabiy tilining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi ichki hamda tashqi omillar ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Til taraqqiyotida fonetik, leksik, grammatik va uslubiy o'zgarishlarning o'rni yoritilib, jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy, madaniy hamda texnologik jarayonlarning adabiy til rivojiga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'zbek adabiy tili, til taraqqiyoti, ichki omillar, tashqi omillar, leksik o'zgarishlar, grammatik rivojlanish, til siyosati, globallashuv, madaniy aloqalar, ommaviy axborot vositalari.

O'zbek adabiy tili xalqning ma'naviy boyligi, milliy tafakkuri va madaniy merosini o'zida mujassamlashtirgan muhim ijtimoiy hodisalardan biridir. Til jamiyat bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi va taraqqiy etadi. Har bir davrning siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy jarayonlari tilning lug'at boyligi, grammatik qurilishi va uslubiy imkoniyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois o'zbek adabiy tilining rivojlanish bosqichlarini o'rganish tilshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Adabiy til taraqqiyotiga ta'sir qiluvchi omillar asosan ichki va tashqi omillarga bo'linadi. Ichki omillar tilning o'z tabiatidan kelib chiqadigan fonetik, leksik, grammatik va uslubiy o'zgarishlarni qamrab olsa, tashqi omillar jamiyatdagi siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Xususan, boshqa tillar bilan aloqalar, ilmfan va texnologiyalarning rivojlanishi, ommaviy axborot vositalarining kengayishi til taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv davrida o'zbek adabiy tilining rivojlanish jarayonlarini chuqur tahlil qilish, uning milliy xususiyatlarini saqlab qolish hamda zamona viy ehtiyojlarga mos ravishda boyib borishini tadqiq etish muhim ilmiy ahamiyatga ega.

O'zbek adabiy tilining rivojlanishi masalasi tilshunoslikda keng tadqiq etilgan mavzulardan biri hisoblanadi. Professor Sh. Shoabdurahmonov o'z tadqiqotlarida tilning jamiyat bilan uzviy bog'liq holda taraqqiy etishini ta'kidlab, "til jamiyat taraqqiyoti jarayonida doimo boyib va takomillashib boradi" degan fikrni ilgari suradi [1; 25]. Olimning fikricha, tilning fonetik, grammatik va leksik qatlamidagi o'zgarishlar uning ichki taraqqiyot

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

qonuniyatlarini belgilaydi. Shu sababli o‘zbek adabiy tilining rivojlanishi ham tarixiy jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

O‘zbek adabiy tilining tarixiy taraqqiyotida Alisher Navoiy ijodi alohida o‘rin tutadi. Tilshunos olim A. Rustamov Navoiy asarlarini tahlil qilar ekan, “Navoiy turkiy tilning badiiy va uslubiy imkoniyatlarini yuksak darajada namoyon etgan ijodkor” ekanligini qayd etadi [2; 41]. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra, Navoiy asarlaridagi boy leksik qatlam va uslubiy rang-baranglik keyingi davr o‘zbek adabiy tilining shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatgan.

Til taraqqiyotida tashqi omillarning o‘rni haqida professor N. Mahmudov ham muhim ilmiy qarashlarni ilgari surgan. Olim “globallashuv va madaniy aloqalar tillarning lug‘at tarkibini boyituvchi asosiy omillardan biridir” deb ta’kidlaydi [3; 56]. Darhaqiqat, bugungi kunda ilm-fan, texnologiya va internet rivoji natijasida o‘zbek tiliga ko‘plab yangi termin va tushunchalar kirib kelmoqda. Bu esa tilning zamonaviy ehtiyojlar asosida rivojlanayotganini ko‘rsatadi.

Adabiy til me’yorlari va uning jamiyatdagi mavqei masalasi E. Begmatov tadqiqotlarida ham keng yoritilgan. Olimning fikricha, “adabiy norma tilning barqarorligini ta’minlaydigan asosiy omildir” [4; 73]. Shu jihatdan ommaviy axborot vositalari, ta’lim tizimi va davlat til siyosati adabiy til me’yorlarini shakllantirish va rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqillik yillarida o‘zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqei mustahkamlanib, uning rasmiy va ilmiy uslublari yanada takomillashdi.

Bugungi globallashuv sharoitida o‘zbek adabiy tilining nufuzini oshirish, uni ilm-fan va zamonaviy texnologiyalar tiliga aylantirish dolzarb masalalardan biridir. Tilning boy imkoniyatlaridan samarali foydalanish, yosh avlodda adabiy tilga hurmat va e’tibor tuyg‘usini shakllantirish uning kelajakdagi taraqqiyotini ta’minlaydi. Demak, o‘zbek adabiy tilining rivojlanishida ichki va tashqi omillar uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi va bu jarayon til taraqqiyotining uzluksiz davom etishini ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoabdurahmonov Sh., Asqarova M., Hojiyev A., Rasulov I. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: O‘qituvchi, 1980. – 448 b.
2. Rustamov A. O‘zbek adabiy tili tarixi. – Toshkent: Fan, 2006. – 280 b.
3. Mahmudov N. Til va jamiyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2010. – 160 b.
4. Begmatov E. Adabiy norma nazariyasi. – Toshkent: Fan, 1997. – 192 b.
5. Mirtojdiyev M. O‘zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010. – 256 b.
6. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002. – 320 b.

